

הגאון רבי משה יהודה ליב לנדא

רב אב"ד

בני ברק

מכה בפטיש - בפסיק רישיה (פתיחת בקבוקים בשבת)

פתיחת בקבוקים בשבת, היתה נשוא פולמוס-הלכתי רחב-היקף. בפתיחת הבקבוק ניתק הפקק מן הטבעת המהדקת אותו אל הבקבוק – הדיון היה, האם יש בכך משום עשיית כלי בשבת.

הגאון רבי שלמה-זלמן אוירבך זצ"ל (מנחת שלמה, תניינא סימן יא אות יב) אוסר משום בנין בכלים. אלא שהוא מחלק בין פקק שהטבעת היא חלק ממנו ורק ע"י ניתוקה ניתן להשתמש בפקק (כמו בפקקי המתכת) ובין פקק שהטבעת היא תוספת, דקה יותר, המחוברת בחלקה לפקק כדי להדקו לבקבוק (כמו פקקי הפלסטיק). ומצדד להקל, רק אם בשעת פתיחת הבקבוק דעתו לזרוק את הפקק.

לעומתו, היו שפרסמו דעתם להיתר: הגאון רבי משה שטרן (באר משה חלק ג סימן צ) זצ"ל; ויבלח"ט הגאון רבי אליעזר וולדנברג (ציץ אליעזר חלק יד סימן מה) והגאון רבי עובדיה יוסף (ילקוט יוסף סימן שיד סעיף יח).

רבה של בני-ברק, הגאון רבי משה יהודה ליב לנדא, מעיד אף הוא שראה שנים מגדולי וצדיקי הדור זצ"ל – הרבי מגור (בעל 'לב שמחה') והרבי מליובאוויטש – שפתחו בקבוקים מבלי לחוש לאיסור. כדי לנמק את הוראת ההיתר בענין זה, כתב את המאמר שלפנינו. אין במאמר התייחסות ישירה לשאלת הפקקים, אלא יש בו דיון מעמיק ביסוד הדין של עשיית כלי ללא כוונה.

על בסיס ההלכה "דאית ליה הושענא אחריתי" (סוכה לג ע"ב), הוא מסיק שכאשר אינו צריך את הפקק, כגון: שאינו משתמש בו שוב לחזור ולסגור את הבקבוק; או אפילו אם סוגר בו שוב את הבקבוק, אבל יש לו פקקים נוספים מעין זה – לא נאסרה הפתיחה.

שאלה: האם מלאכת מכה בפטיש היכא דאינו מתכוין והוי פסיק רישיה אסורה או מותרת?

בפרק כירה (דף מ"א ע"א), המיחם שפינהו לא יתן לתוכו צונן בשביל שיחמו אבל נותן הוא כדי להפשירן. ובגמרא, מאי קאמר, אמר רב אדא בר מתנא הכי קאמר, המיחם שפינה ממנו מים חמים לא יתן לתוכו מים מועטים כדי שיחמו אבל נותן לתוכן מים מרובים כדי להפשירן. ופריך, והלא מצרף הוא, ופרש"י כשהכלי. חם ונותן לתוכו צונן מחזקים את הכלי וזו היא גמר מלאכת הצורפין. ור' שמעון היא דאמר דבר שאין מתכוין מותר, מתקיף לה אביי מידי מיחם שפינה ממנו מים קתני, מיחם שפינהו קתני. אלא אמר אביי הכי קאמר, המיחם שפינהו ויש בו מים חמין לא יתן לתוכו מים מועטין בשביל שיחמו אבל נותן לתוכו מים מרובים כדי להפשירן ומיחם שפינה ממנו מים לא יתן לתוכו מים כל עיקר מפני שמצרף ור' יהודה היא דאמר דבר שאין מתכוין אסור.

וכתב הר"ן ור' יהודה היא, דאילו לר' שמעון שרי כיון דאינו מתכוין לצירוף ואע"ג דמודה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות הכא לוא פסיק רישיה הוא לפי שהמצרפין הכלי, מחממין אותו תחילה ביותר והכא אפשר שלא יגיע לצירוף מפני שהמים בתוכו מונעים אותו מלהתחמם כ"כ. לפי דברי הר"ן מדויקים דברי אביי, ומיחם שפינה ממנו מים לא יתן לתוכו ולא אמר אבל מיחם שפינהו לא יתן בו מים, משום דבמיחם שפינהו ללא מים הוי פסיק רישיה.

אך בטור (סימן שי"ח) כתב, מיחם של נחושת שהעבירו מעל האש ואין בו מים או שיש בו מים חמים לא יתן בו מים מועטין מפני שהן מתחממים. אבל נותן בו מים רבים להפשירן אפילו אם מפעפעין אותו ומחזקים אותו שרי, כיון שאינו מתכוין לכך. דייק הטור, מיחם שהעבירו מעל האש ואין בו מים ודלא כהר"ן שכתב שהמים בתוכו מונעים אותו מלהתחמם כ"כ ולא הוי פסיק רישיה, אלא לשיטת הטור אף דהצירוף הוי פסיק רישיה, שאין בו מים, כיון שאינו מתכוין לכך מותר.

ושם בגמרא אמר רב לא שנו אלא להפשיר אבל לצרף אסור ושמואל אמר אפילו לצרף גמי מותר. ופריך לצרף לכתחילה מותר. אלא אי איתמר הכי איתמר אמר רב לא שנו אלא שיעור להפשיר אבל שיעור לצרף אסור ושמואל אמר אפילו שיעור לצרף מותר. רש"י פירש אין בו שיעור לצרף – שלא מלאוהו כולו. שיעור לצרף – שמלאוהו כולו.

הר"ן פירש גם בדברי שמואל אפילו שיעור לצרף, אבל מ"מ לא הוי פסיק רישיה כמו שכתבנו לעיל.

גם בתוס', אף שכתבו שם בד"ה והלא מצרף, דסתם מיחם הגיע לצירוף, והיינו דלא כדברי הר"ן, מ"מ בד"ה מיחם כתב, וצ"ל דלא הוי פסיק רישיה שיכול להיות שלא יצרף דבפסיק רישיה מודה ר' שמעון.

אך מדברי הטור נראה שחולק עליהם וס"ל דאף בפסיק רישיה מותר כיון שכתב, שלא היה בו מים, ושינה אפילו מאוקימתות הגמרא, לא כרב אדא בר מתנה דמוקים ליה מיחם שפינה ממנו מים. ולא כאב"י, דמוקים מיחם שפינהו ויהיה בו מים אלא אוקימתא חדשה, מיחם של נחושת שהעבירו מעל האש ואין בו מים ומ"מ מותר כיון שאינו מתכוין, משמע שדייק לומר דאף דהוי פסיק ^{קט"ז תוס' ע"ב} רישיה מותר.

והרמב"ן במלחמות כתב שיטה חדשה, דכלי שכבר נצרף קודם שנעשה כלי, עכשיו אין צירוף זה (בפעם שניה) תיקון לו. כלומר מצרף הוי רק בחדתי ולא בעתיקא שכבר צורפו. (דרך אגב, יש כאן דיוק נפלא בלשונו של הרמב"ן. דלכאורה היה מקום להקשות לשיטת הרמב"ן למה לא תרצו הגמרא דלא שייך מצרף משום דהוי בעתיקא והיינו למדים מכאן הלכתא דאין צירוף אלא בחדתי. אך הרמב"ן דייק בלשונו שכבר נצרף קודם שנעשה כלי היינו דגם אם המתכת נצרפה לפני עשיית הכלי שוב אין צירוף מועיל לו ולכן גם בחדתי לא הוי פסיק רישיה אולי כבר נצרפה המתכת ואין לחלק בין חדתי לעתיקי דגם בחדתי שמא נצרפה המתכת קודם עשית הכלי ובעתיקא שמא עדיין לא נצרף הכלי. אמנם לכאורה צ"ע על דברי הרמב"ן מהגמרא במס' יומא דף ל"ד ע"ב, תניא אמר ר' יהודא עששיות של ברזל היו מחמין מערב יוה"כ ומטילין לתוך צונן כדי שתפיג צינתן. ופריך והלא מצרף אמר רב ביבי שלא הגיע לצירף אב"י אמר

אפילו חימא שהגיע לצירוף דבר שאין מתכין מותר. ולפי חידוש הרמב"ן הרי היה לתרץ באופן פשוט דהעששיות היו כבר מצורפות ולכן אין בהם איסור צירוף דאין צירוף זה תיקון לו).

שמא תאמר דהטור בשיטת הרמב"ן, דלא הוי פסיק רישיה שמא כבר צירף המיחם והצירוף עתה אינו מועיל ולכן לא הוי פסיק רישיה. הרי רש"י לא ס"ל כשיטת הרמב"ן שכתב שם ריש ע"ב ד"ה והלא מצרף, כשכלי מתכות חם ונותן לתוכו צונן מחזקים את הכלי וזו גמר מלאכת הצורפין, שרתיחת הואר מפעפעתו וקרוב להשבר והמים מצרפים פעפועיו. דהיינו בכל פעם שמחממין הכלי הצירוף בצונן מחזקו, וא"כ היהצריך הטור להדגיש חידוש הרמב"ן.

גם בלשון הטור, ששינה אוקימתת הגמרא וגם הוסיף עוד, וכתב אבל נותן בו מים רבים להפשירן אפילו אם מפעפעים אותו ומחזיקין אותו שרי כיון שאינו מתכוין לכך משמע דאף אם בודאי מצרף מותר כיון שאינו מתכוין. (מ"מ זה ודאי שהב"י לא פירש בדברי הטור כהרמב"ן ולא הביא כלל את חידושו של הרמב"ן). וקשה אמאי מותר בפסיק רישיה ולא ימות, מאי שנא מכל אינו מתכוין דמודה ר' שמעון בפסיק רישיה.

וישם בסימן שי"ח כתב הב"י על דברי הטור, מיחם של נחושת שהעבירו מעל האש וכו' משנה שם בפ' כירה כו' ומיחם שפינהו לא יתן לתוכו צונן כל עיקר מפני שמצרף ור' יהודה היא כו' וצירוף פירש דהיינו טעמא שכשכלי מתכות חם ונותן לתוכו צונן מחזקים את

הברזל עד שיעשה גחלת ומכבין אותו במים כדי לחסמו. וזהו לצרף, שהעושה אותו חייב והוא תולדת מכבה.

והראב"ד בהשגתו (בהלכה א') כתב, א"א והמתחמם את הברזל והמצרפו במים אינו מכבה אבל הוא מכה בפטיש שגומר חסומו.

ובהלכה ב', כתב הראב"ד ואם הוא מכבה למה אינו חייב אע"פ שאינו מתכוין ופסיק רישיה ולא ימות הוא ואפילו לא יהא צריך לצירופו והא אינו (הרמב"ם) כר' יהודה ס"ל (דמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב).

ומלשון הראב"ד, ואם הוא מכבה למה אינו חייב ומשום פסיק רישיה, נראה דמלחק בין מכה בפטיש למכבה. כלומר, בשלמא לשיטת הראב"ד דמצרף משום מכה בפטיש נחא דאינו חייב בפסיק רישיה אבל לשיטת הרמב"ם דמצרף הוא תולדת מכבה השיג הראב"ד דצריך להתחייב משום פסיק רישיה ולא ימות. **נמצא** דבמלאכת מכה בפטיש ס"ל להראב"ד, דאין לחייבו משום פסיק רישיה.

על השגת הראב"ד בהלכה א', כתב הרה"מ וז"ל, מה שכתב שחיוב הצירוף הוא מפני מכה בפטיש זהו דעת רש"י ז"ל וזה תימה שאין עושין כן בגמר המלאכה.

ועל ההשגה בהלכה ב' כתב הרה"מ, (הם דברי הרה"מ המובאים בב"י לעיל) ומדברי רבנו שכתב שהכל תלוי בכונתו, נראה שכל שאינו מתכוין אין ראוי לומר בו פסיק רישיה ולא ימות הוא וליחייב, מפני שכשהוא מתכוין הוא עושה מלאכה

הכלי וזה היא גמר מלאכת הצורפים. ובתור הכי אמרינן אמר רב לא שנו אלא שיעור להפשיר אבל שיעור לצרף אסור ושמואל אמר שיעור לצרף מותר ואוקימנא לשמואל כר' שמעון דמתיר בדבר שאין מתכוין ^{לדברי ר' שמעון} וכיון דקיי"ל כר' שמעון קם לה הלכה כשמואל ובכל גוונא שרי ליתן לתוכו מים מרובים כדי להפשיר. וכתב הר"ן ואע"ג דמודה ר' שמעון בפסיק רישיה הכא לאו פסיק רישיה הוא כו' הכא אפשר שהמים שבתוכו מונעין אותו להתחמם כ"כ. והרה"מ כתב בפיי"ב שנראה מדברי הרמב"ם שכל שאינו מתכוין לצרף אין ראוי לומר בו פסיק רישיה ולא ימות ולחייב מפני שכשהוא מתכוין הוא עושה מלאכה וכשאינו מתכוין אין בו מלאכה כלל שהרי אינו רוצה לעשות ממנו כלי. ע"כ דברי הב"י.

ברוך מדברי הב"י, שלכן הביא דברי הרה"מ, כיון ששיטת הטור אינה כדברי הר"ן שהרי אוקים להלכתא במיחם שפינהו מעל האש ואין בו מים וכמו שכתב הב"י ובכל גוונא שרי ליתן לתוכו מים כדי להפשיר לכן פירש כדברי הרה"מ דאף בפסיק רישיה מותר כיון שהתכוין להפשיר. לפי"ז גם מדברי הב"י משמע דאף בפסיק רישיה מותר.

דברי הרה"מ המובאים בב"י, הם על הרמב"ם בפיי"ב מהל' שבת הלכה א' והלכה ב'. בסוף הלכה א' כתב הרמב"ם המתחמם את הברזל כדי לצרפו במים הרי זה תולדת מבעיר וחייב. ובהלכה ב' המכבה כל שהוא חייב כו' אבל המכבה גחלת של מתכת פטור ואם נתכוין לצרף חייב. שכן לוטשי ברזל עושים, מחמים את

שאינו מתכוין מותר ואף דהוי פסיק רישיה ואפילו ר"י מודה בזה. ותירץ הלח"מ דכוונת חילוק הרה"מ הוא כיון דמלאכת צירוף לא היתה במשכן והוי מלאכה רק משום שכן עושים לוטשי הברזל (כלשון הרמב"ם) וכיון דהלוטשים שכוונתם לעשות כלי עושים כן א"כ אין זו מלאכה אלא במקום שנתכוין לעשות כלי אבל גחלת של מתכת שאינה כלי וגם אין כונתו כדי לעשות כלי אלא כדי לכבותה אין כאן מלאכת מצרף דאם אין לו כונה אין הצירוף מועיל דמה לי דיהא מצרף או לא אבל במיחם שנתנו לתוכו צונן הרי יש תיקון כלי שמחזק המיחם שם היה ראוי לחייבו משום פסיק רישיה ולכן הצריך הרה"מ הטעם דאינו בהכרח גמור שיצרף ולא הוי פסיק רישיה. (דברי הלח"מ הובאו במחצית השקל סימן שי"ח).

ובישוב דברי הב"י נראה בהכרח, דס"ל להב"י דהא דכתב הרה"מ גבי מיחם שפינהו דלא הוי פסיק רישיה ואם היה פסיק רישיה היה חייב, זה רק לשיטת הרמב"ם דמצרף הוי תולדת מבעיר ומכבה והתם גם אם אינו מתכוין היכא דהוי פסיק רישיה חייב, וכלשון הראב"ד, אם הוא מכבה לחייב משום פסיק רישיה. אבל לשיטת הטור דמצרף חייב משום מכה בפטיש, שם גם בפסיק רישיה יהיה מותר כיון דאינו מכין, דבמכה בפטיש רק כוונתו משוי ליה מלאכה. והביא סברת הרה"מ גבי גחלת, שחילק בין מיחם לגחלת של מתכת, (כדברי הלח"מ) לגבי מכה בפטיש, דהכא במכה בפטיש הוי כן בכל גווני, גם במיחם, דרק כונתו משוי ליה למלאכה.

וכשאינו מתכוין אין בו מלאכה כלל שהרי אינו רוצה לעשות ממנו כלי דומה לקטימת קיסם שהזכרנו פי"א שכל שאינו קוטמו לחצוץ בו שיניו אעפ"י שראוי לכך בקטימתן פטור, שכל שהוא מפני תיקון כלי מי שאינו מתקנו פטור ואפילו לר' יהודא המחייב בדבר שאין מתכוין. וקרובים לזה דברי הרמב"ן והדבר מוכרח כן לפי שיטת רבנו. עכ"ל הרה"מ.

ולכאורה תמוה מעתה על דברי הב"י, שהביא את דברי הרה"מ לישב

שיטת הטור. הטור מחייב מצרף משום מכה בפטיש ואילו הראב"ד הקשה רק לדברי הרמב"ם שכתב דמצרף תולדה דמכבה וכמו שכתב בפירוש בהשגתו ואם הוא מכבה למה אינו חייב משום פסיק רישיה וע"ז תירץ הרה"מ את תירוצו ואילו הב"י, מביא תירוצו זה לגבי מלאכת מכה בפטיש.

עוד יותר תמוה על דברי הב"י, דגבי מיחם שפינהו כתב הרה"מ בעצמו שם בהל' א' דמותר מפני שאפשר שלא הגיע לצירוף והיינו כדברי הר"ן ואילו הב"י, מביא לגבי מיחם את דברי הרה"מ שתירץ גבי גחלת וכונתו לומר, דהרה"מ פליג על הר"ן ואף דהוי פסיק רישיה מותר ואילו הרה"מ בעצמו כתב כדברי הר"ן.

והנה בלח"מ שם, הקשה על הרה"מ. דבהל' א' כתב דגבי מיחם שפינהו דמותר ליתן בו מים כדי להפשירן, בטעם דאין כאן איסור צירוף מפני שאפשר שלא הגיע לצירוף ואינו בהכרח גמור שיצרף וקשה, דהרי הוא עצמו כתב (בהלכה ב') גבי המכבה את הגחלת דבענין צירוף כל

בעצם (דניעור טלית בעתיקי אינה מלאכה) חייב משום גמר מלאכה ואילו כשעושה פתח בעינן דוקא שעשוי להכניס ולהוציא ואילו במלאכת בונה (במחובר) דשם בעינן מעשה מלאכה ממש, מ"מ חייב גם בפתח אינו אלא להכניס.

מכאן הוכיח הב"י דשאני מלאכת מכה בפטיש דאם לא נתכוין לגמר מלאכה ואף שעשה פתח שראוי להכניס ולהוציא אך כונתו היא רק להכניס אינו מכה בפטיש. כי כונתו לעשות גמר מלאכה, היא המחייבתו והיינו דאמר רבה, כל פתח שאינו עשוי להכניס והלוציא אינו פתח כלומר, אינו פתח להחשב גמר מלאכה.

ועיין באבני נזר (או"ח ח"א סימן רט"ז) שדייק בדברי רבה (קמו ע"א) כל פתח שאינו עשוי להכניס ולהוציא ולא אמר כל פתח שאינו ראוי, להכניס ולהוציא, כלומר, גם אם הפתח ראוי להכניס ולהוציא אלא שלא עשאו לשם כך אינו חייב, דבעינן נתכוין לעשות פתח, שראוי להכניס ולהוציא.

ובתהלה לדוד הוכיח זאת מן הגמרא שם. ת"ר אין נוקבין נקב חדש בשבת ואם בא להוסיף מוסיף ויש אומרים אין מוסיפים. ופריך לתנא קמא מאי שנא מנקב חדש דלא, דקא מתקן פתחא אוסופי נמי קא מתקן פתחא. אמר רבה, דבר תורה כל פתח שאינו עשוי להכניס ולהוציא אינו פתח ורבנן הוא דגזור משום לול של תרנגולין דעביד לעיולי אוירא ולאפוקי הבלא. ואם בא להוסיף מוסיף, אוסופי כלול של תרנגולין לא אתי לאוסופי משום ריחשא. והשתא

והנה בשבת (דף קמו ע"א), אמר רבה דבר תורה כל פתח שאינו עשוי להכניס ולהוציא אינו פתח. וכן פסק הרמב"ם (פכ"ג ה"א), העושה נקב שהוא עשוי להכניס ולהוציא כגון נקב שבלול התרנגולין שהוא עשוי להכניס האורה ולהוציא ההבל ^{הרי זה} חייב משום מכה בפטיש. אולם גבי מלאכת בונה (בפ"י הי"ד) כתב הרמב"ם העושה נקב כל שהוא כלול של תרנגולים כדי שיכנס להן האורה חייב משום בונה וקשה איך פסק הרמב"ם דלא כרבה דאמר כל פתח שאינו עשוי להכניס ולהוציא אינו פתח. גם שם במקומו (בפרק כג) שתי הלכות לקמן, ה' ט"ז, לגבי מכה בפטיש. הביא להלכה דברי רבה וכתב בסוף ההל', וכל פתח שאינו עשוי להכניס ולהוציא אין חייבין על עשיתו. הדבר ברור מכאן, שדברי רבה הם רק לגבי מלאכת מכה בפטיש (בתלוש), שם בעינן פתח שעשוי להכניס ולהוציא. אבל ^{אבל מדין} בונה (דהיינו במחובר) ^{אוצר החכמה} כל שעשה פתח כל שהוא, אף שאינו פתח לגבי מכה בפטיש, חייב משום בונה. (ועי"ש בלח"מ ודבריו צ"ע ועי' במ"מ).

ולכאורה יציבא בארעא וגירורא בשמי שמיא, מלאכת מכה בפטיש הרי אינה מלאכה מצד עצם המעשה וכדאמר ר' יהודה (עה ע"ב) האי מאן דשקיל אקופי מגלימא חייב משום מכה בפטיש וכדאמר רב הונא (קמו ע"א) המנער טליתו בשבת חייב [לשיטת הרמב"ם דחייב משום מכה בפטיש], דחויב מכה בפטיש משום גמר הוא ולא משום מעשה מלאכה ולכן לשקלו אקופי מגלימא ולנער טליתו אף דלא הוו מלאכה

ובאמת גם בדברי רש"י צריך לפרש, דפתח המורסא ראוי גם להכניס.

אמנם כתב, להוציא ליחה ואינו חושש אם תחזור ותסתם מיד, מ"מ כונתו דהפתח ראוי להכניס ולהוציא. והרא"י, דבדף ק"ז ע"ב כתב רש"י בד"ה להוציא ממנה ליחה וז"ל: מלאכה שאינה צריכה לגופא היא שהפתח היא המלאכה וזה אין צריך לו להיות כאן פתח עכשיו. א"כ הרי הפתח יש כאן אלא שאין צריך לו וכמ"ש בע"א שאינו חושש אם יסתם אך במציאות עשה פתח, וא"כ, לחייב משום מכה בפטיש כיון דהוי פסיק רישיה.

ועיין בטור (סימן שכ"ח) שכתב המפ"ס מורסא בשבת אם לעשות לה פה חייב ואם אינו חושש לעשות לה פה אלא להוציא הליחה מותר לכתחילה. כלומר גם הטור מפרש שבעצם עשה פתח שראוי להכניס ולהוציא אלא שאינו חושש לעשות לה פה.

וליישב הסתירה בתוס' צ"ל, דגם לשיטת התוס' והר"ן, איכא תרי גווני מכה בפטיש. א. כשעושה מעשה שהוא בעצם גמר מלאכה, דהיינו כדרך האומנין כמו מכה בפטיש ממש או המסתת את האבן או אפילו מנער את הבגד זהו דרך האומנין בגמר מלאכה (וכמ"ש הרמב"ם המנער טלית חדשה כו' כדי לנאותה ולהסיר הצמר הלבן הנתלה בה כדרך שהאומנין עושין) בכגון דא אין צריך כוונה להשוות המעשה למלאכת מכה בפטיש ואף אין צריך מעשה מלאכה ממש כיון שכן דרך האומנין ואף אם לא נתכוין לכך אם הוא פסיק רישיה אסור ב. כשעושה מעשה כמו

אם נימא דכאשר הפתח ראוי להכניס ולהוציא אסור, הוי ליה לתנא קמא לאפליגא דלא שרי להוסיף אלא שלא יהא אחר ההוספה ראוי להכניס. אלא ודאי אף שיהיה ראוי להכניס כיון שעשיתו היא רק כדי להוציא מותר והיינו דאמר רבה כל פתח שאינו עשוי להכניס ולהוציא.

נמצא לשיטת הטור והראב"ד, מכה בפטיש מותר באינו מתכוין אף דהוי פסיק רישיה, אבל לשיטת הר"ן ותוס' שכתבו גבי מיחם שפינהו דלא הוי פסיק רישיה אבל אי הוי פסיק רישיה אסור ולשיטתם מדין מכה בפטיש, א"כ לכאורא כל מכה בפטיש בפסיק רישיה אסור.

אך בשבת דף ק"ז ע"א, המפ"ס מורסא אם לעשות לה פה חייב פרש"י משום בונה או משום מתקן כלי מה לי מתקן מכה מה לי מתקן כלי. ואם להוציא ליחה, פרש"י, של עכשיו ואינו חושש אם תחזור ותסתם מיד, פטור וברש"י, ומותר דאין כאן תיקון.

והתוס' בפ' המצניע (דף צ"ד ע"א ד"ה "ר"ש פוטר") כתב וז"ל: ומפ"ס מורסא להוציא על ידו ליחה המזיקתו ואין עומד להכניס אויר ולהוציא ליחה תמיד אע"פ שנעשה פתח גמור, שהרי ראוי להכניס ולהוציא אם היה צריך, מ"מ לא דמי למשכן שהיו עומדין להכניס ולהוציא, עכ"ל. הרי דגם במפ"ס מורסא להוציא ליחה מ"מ הוי פסיק רישיה להכניס ולהוציא אלא דאינו צריך לכך. וקשה לשיטת תוס', במיחם שפינה דמכה בפטיש אסור בפסיק רישיה.

מפיס מורסא וכדו' שאין זה בעצם גמר מלאכת האומנין אלא שאתה בא לחייבו משום מכה בפטיש – כיון שעשה כאן גמר מלאכה, כאן, הדבר תלוי בכוונתו לעשות גמר מלאכה, וכוונתו היא המחייבת אותו משום מכה בפטיש וע"ז אמר רבה דגמר מלאכה ע"י עשית פתח היינו דוקא בפתח שעשוי להכניס והלוציא אבל פתח שעשוי רק להוציא ואחרי ההוצאה אינו זקוק לפתח, פתח כזה אינו גמר מלאכה, שאינו אלא כדי להוציא ולא כדי לגמור הכלי וגם אם עשה פתח שראוי להכניס ולהוציא אך כונתו היתה רק להוציא ואף דהוי פסיק רישיה אין כאן גמר מלאכה ולא הוי מכה בפטיש והן הן דברי הרה"מ שהביא הב"י לענין מכה בפטיש מפני שכשהוא מתכוין הוא עושה מלאכה וכשאינו מתכוין אין בו מלאכה כלל.

נמצא יש לנו שתי שיטות. שיטת הטור דבכל גווני, מכה בפטיש הוא רק במתכוין ואפילו בעושה כדרך האומנין. שיטת התוס' והר"ן וכן להלכה, בדרך האומנין הוי מכה בפטיש גם באינו מתכוין, אם הוי פסיק רישיה. אבל כשאינה מלאכת האומנין ורק משום גמר מלאכה הדבר תלוי בכוונתו ואם אינו מתכוין אף בפסיק רישיה מותר.

ובמג"א שכ"ח (ס"ק ל"ג) כתב ואם הפיסה כדי להוציא ממנה ליחה הרי זה מותר דמלאכה שאצ"ל הוי דרבנן ובמקום צערא לא גזרו ולמ"ד מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב נ"ל כשעושה להוציא הליחה אינה גמר מלאכה וא"א לבא לידי חיוב מכה בפטיש בשום פנים א"נ הוי דבר שאינו מתכוין (מ"מ).

והמחצית השקל מוחק מה שציין במ"א למ"מ וכתב דבמ"מ לא הוזכר מדבר שאינו מתכוין ומג"א מסברא דנפשיה תי' תירוץ אחר. אך בפמ"ג שם ציין לה"ה פ"י הי"ז.

וצ"ע שכתב שני טעמים. א. דהמפיס מורסא הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה. ב. למ"ד מלשאצ"ל חייב, מ"מ אינה גמר מלאכה א"נ דבר שאינו מתכוין. ותמוה כיון דאף למ"ד מלשאצ"ל חייב, הכא מותר דאינה גמר מלאכה וכו', למה היה צריך כלל טעם הראשון דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה.

בדומה לתימא זו יש להקשות על דברי רש"י. בדף ק"ז ע"א כתב רש"י ואם להוציא ליחה פטור ומותר דאין כאן תיקון ואילו בדף ק"ז ע"ב כתב רש"י, להוציא ממנה ליחה מלאכה שאינה צריכה לגופה היא שהפתח היא המלאכה וזה אין צריך להיות כאן פתח. וק' אם אין כאן תיקון ומותר אף למ"ד מלאכה שאצ"ל ג' חייב, למה בע"ב כתב שההיתר הוא משום מלאכה שאצ"ל ג'.

ונראה כיון דבמפיס מורסא לעשות לה פה חייב, כתב רש"י ב' טעמים, משום בונה או משום גמר מלאכה, מש"כ רש"י דאין כאן תיקון הוא אם באנו לאסור משום גמר מלאכה כלומר מכה בפטיש ומש"כ רש"י בע"ב דהוי מלאכה שאצ"ל ג' היינו אם באנו לאסור משום בונה.

לכן גם כתב המג"א ב' טעמים. למאן דס"ל דשייך מלאכת בונה באדם (כדכתיב ויבן את הצלע – רש"י כתובות דף ו' סוע"ב) ומשו"ה חייב בלעשות לה פה,

א"כ בלהוציא ליחה מותר רק מטעם דהוי מלשאצ"ל וכמפורש ברש"י דף ק"ז ע"ב, דהא משום מלאכת בונה חייב אף בפתח שעשוי להוציא בלבד. ולשיטת הרמב"ם דמשאצ"ל חייב בהכרח דס"ל דאין איסור בונה באדם כיון דהמפיס מורסא להוציא ליחה מותר ומשו"ה לא הוי מכה בפטיש דאין זה גמר מלאכה א"נ משום דאינו מתכוין. (ועיין במג"א ס' שכ"ח ס"ק נ"א על מש"כ בשו"ע עצם שיצא ממקומו מחזירין אותו, המג"א אסר משום דהוי כבונה).

מעשה תתיישב לנו תמיה גדולה. הדין דמפיס מורסא להוציא ליחה דמותר, הוא דינא דגמרא שבת ק"ז, דאמר שמואל כל פטורי דשבת פטור אבל אסור לבר מהני תלת דפטור ומותר וחדא מנייהו המפיס מורסא. ובגמרא וממאי דפטור ומותר דתנן מחט של יד ליטול את הקוץ ופירש"י דקוץ הוא דומיא דליחה דמצער ליה וכו' וקאמר ניטלת לכתחילה. ואילו במג"א סימן שכ"ח ס"ק ל"ב כתב וז"ל להוציא הליחה ואינו חושש אם תחזור ותסתם מיד [רש"י] לכן טוב לעשות ע"י עכו"ם [אגודה סימן קכ"א]. מותר ליטול את הקוץ [משנה ורמב"ם] ובלבד שיזהר שלא יוציא דם. ע"כ במג"א.

וקשה: חדא, דינא דגמרא דמותר ולמה צריך לעשות ע"י גוי. ותו, מאי שנא מפיס מורסא לעשות ע"י גוי מליטול את הקוץ במחט דמותר ע"י ישראל, הא בגמרא קא מדמי קוץ למפיס מורסא ויליף מפיס מורסא מקוץ.

וְלָפִי מה שנתבאר הדברים מתישבים היטב. במפיס מורסא יש טעם לאסור משום בונה וגם בפתח רק להכניס

ולא להוציא והא דמותר בלהוציא ליחה הוא משום דהוי מלשאצ"ל ולכן כשעושה באופן שסתם מיד, הוי ודאי מלשאצ"ל. אבל אם כוונתו שישאר פתוח כדי שכאשר תתהוו ליחה חדשה גם היא תצא אף שאינו רוצה להכניס אויר, יש מקום לומר דהוי מלאכה הצריכה לגופה והוא עפ"י דברי המגניני שלמה בפרק המצניע דף צ"ד, דכיון שרוצה בעשית הפתח ולא רק בהוצאת הליחה, אף שאין הפתח לרצונו ורק משום הליחה שמצערת אותו, הוי מלאכה הצריכה לגופה לכן כתב האגודה דטוב לעשות ע"י גוי. ובמג"א ציין לאגודה סימן שכ"א שם נתבאר דטוב לעשות ע"י גוי ועיין באגודה סימן ב' שכתב דמפיס מורסא מותר משום דהוי מלאכה שאצ"ל והדברים מבוארים.

והשתא מיושב דברי המג"א. לאופן הא' ^{אוצר החכמה} ברש"י, דמפיס מורסא הוי משום בונה, לשיטת המגניני שלמה, מותר רק כשרוצה שסתם מיד אבל אם הפתח ישאר פתוח להוציא ליחה חדשה, הוי מלאכה שצריכה לגופה לכן כתב האגודה, דטוב לעשות ע"י גוי. משא"כ בקוץ בודאי רוצה אחרי הוצאת הקוץ שסתם ויבריא ולכן מותר לכתחילה ע"י ישראל.

ובא וראה האין מאירים ומבוארים הדברים בשו"ע אדמוה"ז. בסימן שכ"ח סעיף ל"ב כתב, המפיס מורסא אם כדי לעשות לה פה בשביל שיכנס בה האוויר לרפואה ה"ז חייב משום מכה בפטיש מפני שהוא מתקן לה פתח וכל המתקן פתח לשום דבר תלוש חייב משום תיקון כלי שהוא תולדת מכה בפטיש כמ"ש בס' שי"ד ומה לי תיקונו כלי ומה

צריכה לגופא ולא משום דאין כאן תיקון. אלא ודאי, שטעם זה דלא הוי תיקון, הוא לטעם ב' משום מכה בפטיש וע"ז כתב רש"י דאין כאן תיקון כלל כיון שאין כונתו לכך.

וְמָה שציין לדברי המ"מ, וה"ז כאילו עשה ולא כלום, הוא כמו שנתבאר לעיל בדברי הב"י שהביא סברת הרה"מ בגחלת של מתכת לגבי מכה בפטיש דמכה בפטיש בלא כונה הוי כאילו עשה ולא כלום והן הן דברי המג"א שציין למ"מ ודלא כמחצית השקל.

וְאֵת שכתב כאן, בשו"ע אדמוה"ז, דאינו מתכוין במכה בפטיש כאילו עשה ולא כלום מ"מ גבי מיחם שפינהו, כתב בסימן שי"ח סעי' כ"א אף דהוי מצרף וזו היא גמר מלאכת הצורפים מ"מ כיון שאינו מתכוין לתיקון הכלי אלא להפשיר המים מותר שאין כאן פסיק רישיה ולא ימות מפני שכשמצרפין הכלי מחממין אותו תחלה ביותר אבל כאן אפשר שלא יגיע לצירוף מפני שהמים מונעים אותו להתחמם כ"כ. והיינו בדברי הר"ן, אבל בפסיק רישיה אסור משום מכה בפטיש. ואמאי הרי מכה בפטיש תלוי בכוונתו ואף בפסיק רישיה מותר. אלא ודאי כמו שנתבאר, כיון דמצרף הוי מלאכת הצורפין, כאן אסור בפסיק רישיה.

וּבְמִנֵּה הסעיף (ל"ב) כתב אדמוה"ז, ויש מי שאומר שלא התירו אלא כשמפיסה לצורך הליחה של עכשיו בלבד ואינו חושש אם תחזור ותסתום אבל אם חפץ שתשאר כך פתוחה להוציא ליחה תמיד אעפ"י שאינו מתכוין להכניס לה אויר אסור וובמ"מ. מגיני שלמה ס"פ

לי תיקון מכה כו' ואם הפיסה כדי להוציא ממנה ליחה המצערתו בלבד ולא כדי להכניס אויר ^{אוצר החכמה} לרפואה מותר ואע"פ שממילא נעשה פתח הראוי להכניס ולהוציא מ"מ כיון שא"צ לכך ה"ז מלאכה שא"צ לגופה ואף להאומרים שמשאצ"ל חייב עליה מ"מ כאן כיון שחיובו הוא משום תיקון המכה א"כ כשא"צ לתיקון זה ואינו מתכוין לו אף שנעשה מאליו אין זה חשוב תיקון כלל וה"ז כאילו לא עשה ולא כלום. כלומר, שונה היא מלאכת מכה בפטיש משאר המלאכות דלא שייך לחייב בה אינו מתכוין, משום דהמלאכה עצמה היא מצד כוונתו לתיקון וללא כוונה, אינה מלאכה כלל.

וּבְמִרְאֵי מְקוֹמוֹת שם בשו"ע אדמוה"ז, על הדיבור כשא"צ לתיקון זה ואינו מתכוין לו אף שנעשה מאליו אין זה חשוב תיקון כלל, (ציון קל"ז) [רש"י ר"ן] וה"ז כאילו לא עשה ולא כלום, (ציון קל"ח) [מ"מ ומ"א ע"י שי"ח סעי' י"ב] וכד דייקת הדברים עתיקים. כיון שרש"י כתב ב' טעמים משום בונה ומשום מתקן כלי, יש מקום לדון מה שכתב דאין כאן תיקון. אם נפרש דאין כאן תיקון של בונה כיון שאינו חושש שיסתם מיד או דאין כאן משום מכה בפטיש כיון שאינו חושש. ומוכרח ממראה מקום זה שהבין בדברי רש"י, דאין כאן תיקון, הויא טעמא לטעם הב' משום מכה בפטיש. דאי משום בונה כיון שממילא נעשה פתח הראוי להכניס ולהוציא וכמו שהוכחנו מדברי רש"י בע"ב, הרי הוי אינו מתכוין ופסיק רישיה אלא דמותר משום דהוי מלאכה שאינה

המצניע) וטוב לחוש לדבריו לעשות ע"י נכרי (ובמ"מ, אגודה מ"א).

ועדיין עלינו לבאר, דלכאורא הגמרא בסוכה (ל"ג ע"ב) לנגדנו.

במתניתין סוכה ל"ב ע"ב הדס, או שהיו ענביו מרובות מעליו פסול ואם מיעטן כשר ואין ממעטין ביו"ט. ובגמרא ל"ג ע"ב, ת"ר אין ממעטין ביום טוב. משום ר' אלעזר ב"ר שמעון אמרו ממעטין. ^{אוצר החכמה} והא קא מתקן מנא ביו"ט אמר רב אשי כגון שלקטן לאכילה ור' אלעזר ב"ר שמעון סבר לה כאבזה דאמר דבר שאינו מתכוין מותר. והא אביי ורבא דאמרי תרוייהו מודה ר"ש בפסיק רישיה ולא ימות. הב"ע דאית ליה הושענא אחריתי. ופירש"י ולא צריך להאי הלכך אין כאן תיקון כלי.

באיסור של מתקן מנא, יש מחלוקת גדולה בראשונים אם הוא איסור דאורייתא או דרבנן. המרדכי בשם הריב"א שהוא דאורייתא. הרא"ש בפ' הבונה והערוך גם ס"ל דהוי דאורייתא.

מאידיך בתוס' ביומא ל"ד ד"ה הני מילי (בהמשך בדף ל"ה) וז"ל, שאותו תיקון אפילו במתכוין אינו אסור רק מדרבנן דמיעוט ענביו אינו נראה תיקון כ"כ שיחשב תיקון מן התורה. וכן כתב בשבת דף ק"ג ע"א ד"ה לא צריכא בסוף הדיבור. גם רש"י ותוס', הרשב"א והר"ן ס"ל דהוי רק מדרבנן.

בגדר האיסור של מתקן מנא, כתב בכפות תמרים דהוי משום מכה בפטיש. (גם כתב אופן אחר דבהדס הוי תולדת מחתך אך בשיטת הרמב"ם בודאי א"א ללמוד כז).

והנה לדברינו לעיל קשה, לא מבעיא לשיטת הראב"ד והטור, דיאן איסור מכה בפטיש בפסיק רישיה אם אינו מתכוין (גם מהרמב"ם מוכח כן), גם תוס' והר"ן שחולקים ואוסרים פסיק רישיה במכה בפטיש. מ"מ היינו דוקא כשעושה כדרך האומנים שעושין כן בגמר מלאכה, אלא שאינו מתכוין, כיון דהוי פסיק רישיה חייב. אבל כשעושה מעשה שאינו מדרך האומנים ^{הח"ח 1234567} אלא שהוא גמר מלאכה, כגון מפסיק מורסא, הדבר תלוי בכוונתו אם נתכוין לכך יש כאן גמר כלי ואם לא נתכוין אין כאן מלאכת מכה בפטיש, וא"כ אם נתכוין לאכילה גם אם אין לו הושענא אחריתי, כיון שאין זה דרך האומנים מותר אף בפסיק רישיה.

והנה ברמב"ם בפ"ח ה"ה מהל' לולב, היו ענביו מרובות מעליו אם ירוקות כשר ואם היו אדומות או שחורות פסול ואם מעטן כשר ואין ממעטין ביו"ט לפי שהוא כמתקן. עבר וליקטן או שליקטן אחד אחד לאכילה הרי זה כשר. **וקשה** דהרמב"ם לא הביא דברי הגמרא, דאית ליה הושענא אחרת. הרה"מ גורס ברמב"ם ליקטן אחר ופירש ר"ל שאינו צריך לצאת בהדס. אך עדיין צריך להבין למה שינה הרמב"ם מאוקימת הגמרא, דאית ליה הושענא אחריתי ובפרט שאין באחר חידוש כלל דהרי לגבי אחר ההדס הזה פסול אף אחר שמיעטן כיון שאינו לכם ובודאי מותר לו למעט ועוד יותר למה צריך ללקט לאכילה גם אם ימעט סתם אין כאן איסור. ולפי הגירסא שלנו – או שליקטן אחד אחד – קשה גם מקור הרמב"ם מש"כ ליקטן אחד אחד.

הרמב"ם

לשון הרמב"ם משמע דהוי דרבנן כיון שכתב לפי הוא מתקן.

ומצאתי תירוץ לדברי הרמב"ם בשו"ע אדמוה"ז וכדרכו בקדש לתרוץ ע"י דיוק אות אחת.

וזה"ל: אסור למעטן ביו"ט אע"פ שמותר לתלוש פירות בשבת מענף התלוש מ"מ כיון שע"י תלישה זו התכשר ההדס למצותו ה"ז כמתקן כלי ביו"ט (כמתקן כדיוק הרמב"ם) ואפילו אם הוא אינו מתכוין כלל להכשיר את ההדס אלא כוונתו לאכול את הענבים מ"מ הרי ע"כ מתכשר ההדס ונעשה כלי ע"י תלישה וזו וה"ז כעין פסיק רישיה ולא ימות. והנה הוסיף לא רק כמתקן אלא גם כעין פסיק רישיה. ומה פשר הדבר.

קושיתנו קשיא ליה להרמב"ם על הגמרא. איך הק' בגמרא על תלישת הענבים שהוא משום מכה בפטיש דהוי פסיק רישיה, אין במכה בפטיש איסור פסיק רישיה. בהכרח למד הרמב"ם דאין כוונת הגמרא פסיק רישיה ממש אלא כעין פסיק רישיה. כלומר, אדם שיש לו הדס פסול ביו"ט איך יוכל להיות אינו מתכוין להכשיר ההדס וע"ז שאלה הגמרא דהוי פסיק רישיה כלומר כעין פסיק רישיה דמקרי מתכוין. לכן פירש גם הרמב"ם כגון שלקטן לאכילה שאין הפירוש שנתכוין לאכילה דזה אי אפשר לומר כלל בשעה שאין לו הדס אחר אלא דייק בגמרא שלקטן לאכילה דבעצם הלקיטה היה ניכר שהוא לאכילה כיון שלקטן אחד ואכל, אחד ואכל ומ"מ שואל

הגמרא והא פסיק רישיה הוא כלומר דהוי כעין פסיק רישיה דאין זה אלא הערמה וע"ז תירצו בגמרא דאית ליה הושענא אחריתי. כיון שהרמב"ם פוסק דבאיסור דרבנן לא אסרו הערמה, גבי חבית שנשברה, דהרי מחלוקת תנאים (עין רמב"ם שבת כב ה"ז) לכן לא הביא תירוץ הגמרא דיש לו הושענא אחריתי.

ועיין בפירוש רבינו חננאל שכתב וז"ל, ותירצו דאית ליה הושענא אחריתי ואז אין זו הערמה כ"כ. ואף שבודאי רוצה שיהיה לו הדס כשר נוסף באם יפסל האחר. (ור' יהודה שאוסר הוא מפני דאינו ^{אוצר החכמה} מתכוין כמתכוין).

לפיין מדויק מאד לשון הרמב"ם עבר וליקטן או שליקט אחד אחד לאכילה הרי זה כשר ולכאורא איך כתב שניהם בחדא מחתא היה צריך לחלק עבר וליקטן כשר ואחד אחד לאכילה מותר.

אך לפי זה מובן היטב דהב"י בסימן של"ה בסופו ד"ה ומ"ש ולא ילקוט כתב דהרמב"ם מפרש דהמחלוקת בהערמה לגבי דיעבד והא דר' יוסי ב"ר יהודה (שבת קי"ז ע"ב) מתיר הוא רק בדיעבד אחרי שעשה מותר. לכן גם כאן כתב הרמב"ם רק באופן של דיעבד.

נמצא למסקנא, דאיכא תרי גווני מכה בפטיש. מלאכת מכה בפטיש שהיא דרך האומנין ושם חייב בפסיק רישיה אף דאינו מתכוין ומכה בפטיש משום גמר מלאכה שאינה דרך האומנין ושם חייב רק אם מתכוין.